

- «Фірма «Іліон»», 2008. – 448 с. ; Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–1970-ті роки) / В. А. Манжол, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. – К. : Либідь, 2001. – 558 с.
2. Смоленюк В. Ф. Незамінний елемент державної могутності / В. Ф. Смоленюк // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 16–24.
 3. Перепелиця П. М. Асиметричні стратегії в гарантуванні міжнародної безпеки / П. М. Перепелиця // Політика і час. – 2002. – № 5. – С. 64–76 ; Бодрук О. С. Силова грань безпеки / О. С. Бодрук // Політика і час. – 2005. – № 4. – С. 47–56 ; Купренюк Т. В. Старі узи і нові виклики. Трансатлантичне партнерство в концепціях і системі національної безпеки США / Т. В. Купренюк // Політика і час. – 2003. – № 12. – С. 33–43 ; Вільський А. Куди схиляються шальки терезів. Читаючи Г. Кіссінджера через 10 років, або Недоладний світовий лад / А. Вільський // Політика і час. – 2004. – № 3. – С. 55–68.
 4. Нихамин В. П. Японо-американские противоречия на современном этапе / В. П. Нихамин. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1956. – 296 с. ; Бухаров Б. И. Образование американо-японского военного союза (1945–1952 гг.) / Б. И. Бухаров. – М. : Мысль, 1963. – 214 с. ; Боженко А. М. Американская агрессия на Дальнем Востоке / А. М. Боженко. – М. : Воениздат, 1959. – 72 с.
 5. Системная история международных отношений : в 2-х т. Т. 2 : События 1945–2003 годов / под ред. А. Д. Богатурова. – М. : Культурная революция, 2006. – 720 с.
 6. Пронь С. В. Японія–США–Росія: співробітництво та суперництво в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. 1951–2007 роки : монографія / С. В. Пронь. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – 296 с.
 7. Пронь С. В. США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50–90-ті роки ХХ ст.) / С. В. Пронь. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. – 244 с.
 8. Кальвокоресси П. Мировая политика 1945–2000 : в 2-х кн. Кн. 1 : пер. с англ. / П. Кальвокоресси. – М. : Международные отношения, 2003. – 624 с.
 9. Кутовая Е. А. Политика США в Юго-Восточной Азии / Е. А. Кутовая, Л. Л. Бочков. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 126 с.
 10. Труш С. М. США - КНР. Борьба за Лидерство / С. М. Труш // США. Канада. Экономика. Политика. Культура. – 2005. – № 10. – С. 25.
 11. Иванин Э. А. История США. Хрестоматия : пособие для вузов / Э. А. Иванин. – М. : Дрофа, 2005. – 399 с.
 12. Washington Post. – 1972. – February 13.
 13. Reking Review. – 1972. – March 3.
 14. Глобинский С. Китай и США : пер. с пол. / С. Глобинский. – М. : Прогресс, 1975. – 384 с.
 15. Sutler R. China – Watch: Toward Sino – American Reconciliation. – London ; Baltimore, 1978. – 248 p.
 16. Валес М. Международные отношения после 1945 года / Морис Валес ; пер. С. Ф. Колмакова. – М. : ОАО «Изд. дом “Городец”», 2005. – 336 с.

Володимир Трофимович

Західний кордон України у контексті польської проблеми (1941–1945 рр.)

У статті зроблено спробу простежити політичну й дипломатичну боротьбу навколо проблеми західного кордону України, ставлення радянського, англійського, американського і польського урядів до лінії Керзона.

Ключові слова: лінія Керзона, кордон, Й. Сталін, У. Черчилль, Ф. Рузвельт, Тегеран, Ялта, еміграційний уряд, переговори.

Трофимович Владимир. Западная граница Украины в контексте польской проблемы (1941–1945 гг.).

В статье осуществлена попытка проследить политическую и дипломатическую борьбу вокруг проблемы западной границы Украины, отношение советского, английского, американского и польского эмиграционного правительств к линии Керзона.

Ключевые слова: линия Керзона, граница, И. Сталин, У. Черчилль, Ф. Рузвельт, Тегеран, Ялта, эмиграционное правительство, переговоры.

Trofymovych Volodymyr. The Western Border of Ukraine in the Context of the Polish Problem (1941–1945).

This article is an attempt to trace the political and diplomatic struggle around the issue of Ukraine's western border, the attitude of the Soviet, British, American and Polish governments in exile to the Curzon line.

Key words: Curzon line, the border, J. Stalin, W. Churchill, T. Roosevelt, Teheran, Yalta, exile government, negotiations.

Прийняття важливого для зовнішньополітичних і геополітичних інтересів України рішення про українсько-польський кордон передували інтенсивні дипломатичні баталії, які відбувалися у трьох площинах: між лідерами «Великої трійки» – Й. Сталіним, Ф. Рузвельтом, У. Черчиллем; урядом СРСР і польським еміграційним урядом у Лондоні; Москвою та Польським комітетом національного визволення (ПКНВ). У цьому переговорному процесі Україна виступала як безпосередній об'єкт, оскільки у світі її трактували лише як частину Радянського Союзу, котрий, розв'язуючи територіальні проблеми, керувався винятково геополітичними інтересами [13, 70].

Як відомо, 30 липня 1941 р. у Лондоні була укладена радянсько-польська угода, згідно з першою статтею якої договори 1939 р. між СРСР і Німеччиною стосовно територіальних змін у Польщі визнавалися такими, що втратили чинність. Інші її статті, а також протоколи, серед них і таємний, передбачали негайне відновлення дипломатичних відносин, взаємодопомогу у війні проти Третього рейху, створення польської армії на території Радянського Союзу, «амністію всім польським громадянам, які тепер перебувають в ув'язненні на території СРСР як військовополонені чи з інших достатніх підстав...» [4, 138; 30, 142; 36, 173–174].

Однак сторони по-різному трактували першу статтю угоди. Якщо еміграційний уряд, котрий від часу свого виникнення категорично виступав за відновлення державності в довоєнних кордонах і проходження радянсько-польського кордону згідно з Ризьким миром 1921 р., розумів її як відмову Москви від західноукраїнських земель, то кремлівське керівництво планувало поновити на кінець війни кордон, який мав Радянський Союз на 22 червня 1941 р. «У питанні про відновлення національної державності Польщі, – вказувалося в інструктивній телеграмі послу СРСР у Великобританії І. Майському від 3 липня 1941 р., тобто ще напередодні підписання зазначеної вище угоди, – ми стоїмо за створення незалежної польської держави в кордонах національної Польщі, включаючи деякі міста і області, які недавно відійшли до СРСР, причому питання про характер державного режиму Польщі радянський уряд вважає внутрішньою справою самих поляків» [6, 198; 36, 95].

У процесі московських переговорів 16–21 грудня 1941 р. з міністром закордонних справ Великобританії Е. Іденом [детальніше про це: 22, 184–186; 31, 229–231], тобто коли битва за столицю тільки почала набирати обертів, а результат її залишався непередбачуваним, радянський лідер виклав гостю своє бачення майбутніх післявоєнних кордонів СРСР. «Радянський Союз, – заявив Й. Сталін 16 грудня, – вважає необхідним відновлення своїх кордонів, як вони були в 1941 році, напередодні нападу Німеччини на СРСР... Що стосується кордону СРСР з Польщею, то він... у загальному і цілому міг би проходити по лінії Керзона...» [23, 126–127]. І далі: «Пане Іден, я хочу мати Ваше запевнення, що наприкінці війни Ви підтримаєте мої претензії на всі ці території...»

У відповідь Е. Іден заявив, що не може погодитися з претензіями радянського керівника, оскільки, мовляв, між Лондоном та Вашингтоном існує домовленість про те, що ці територіальні проблеми слід вирішувати лише після того, як буде успішно усунута загроза з боку Третього рейху. А у своєму листі до прем'єр-міністра Великобританії У. Черчилля від 5 січня 1942 р. зазначив, що «це питання є для Сталіна лакмусовим папірцем на нашу щирість, і якщо ми в цьому не підемо йому назустріч, його підозри до нас і до Сполучених Штатів зберігатимуться» [цит. за: 19, 120].

Усвідомивши, що еміграційний уряд не прийме його пропозицію стосовно кордонів, Кремль розпочав у 1942 р. гру, яка мала на меті послаблення позиції першого на міжнародній арені. Свідченням цього стало виведення зі Східного фронту Польської армії В. Андерса, в якій наростали антирадянські настрої і командування якої відмовлялося виступити на фронт окремими дивізіями в міру їхнього укомплектованості. «Лондонці» втратили важливий військовий чинник, що міг би вплинути на встановлення політичної влади в Польщі в процесі її визволення.

Після розгрому німецьких військ під Сталінградом міністерство пропаганди Й. Геббельса використало давно відомий нацистам факт розстрілу в Катині у 1940 р. польських офіцерів, які, на думку наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії, були «закоренілими, невинними ворогами радянської влади» [10, 389], сподіваючись за допомогою широкого розголосу добитися розриву відносин, військового союзу СРСР не лише з Польщею, а й з Великобританією та США, а також збереження «бойового духу» німецької армії і залякування подібними перспективами на випадок здачі у полон. Частково ця провокація вдалася. У ніч з 18 на 19 квітня 1943 р. відбулося засідання політбюро ЦК ВКП(б), на якому Й. Сталін виклав своє бачення тогочасних і майбутніх радянсько-польських відносин. Були ухвалені рішення про розрив останніх та формування на території СРСР війська, не

підпорядкованого уряду В. Сікорського. А вже через тиждень нарком закордонних справ СРСР В. Молотов вручив польському послу в Москві Т. Ромеру ноту, в якій, зокрема, зазначалося: «Польський уряд на угоду тиранії Гітлера наносить віроломний удар Радянському Союзу. Радянському уряду відомо, що ця ворожа кампанія проти Радянського Союзу здійснена польським урядом для того, аби шляхом використання гітлерівської наклепницької фальшивки здійснити тиск на радянський уряд з метою вирвати у нього територіальні поступки за рахунок інтересів Радянської України...» [4, 347].

6 травня у «Заяві» заступника наркома закордонних справ СРСР А. Вишинського представникам англійської та американської преси в Москві давалася розлога характеристика тогочасного стану радянсько-польських відносин, підкріплена ретельно підібраними фактами антипольського спрямування, яка цілком виправдовувала рішення Кремля про розрив дипломатичних відносин з еміграційним урядом. Останній засуджувався, зокрема, за те, що виходив зі «своїх незаконних претензій стосовно території Західної України...» [4, 354]. Ще раніше, до розриву двосторонніх відносин, 2 березня 1943 р., у заяві ТАРС еміграційний уряд піддано критиці за відмову визнати історичні права українців на об'єднання в межах власної національної держави. Тут, до речі, згадували колишнього міністра закордонних справ Великобританії Д. Керзона, який, мовляв, «розумів, що Польща не може претендувати на українські землі...» [34, 338].

На думку російського історика Ю. Жукова, у тогочасних вельми своєрідних умовах, що не мали прецеденту, кремлівській верхівці залишалося лише одне – якомога швидше підшукати більш надійного, поступливого партнера для очікуваних у майбутньому переговорів. Постало завдання знайти або створити політичну структуру, яка виступила б як загальнонаціональна, що володіє не меншою, ніж еміграційний уряд В. Сікорського, легітимністю, а водночас таку, котра, безперечно, визнала б лінію Керзона як єдино придатний східний кордон звільненої від німецьких загарбників Польщі [8, 235].

Оскільки навесні 1943 р. Москва остаточно накреслила курс на встановлення у післявоєнній Польщі прорадянського режиму, у березні вона дозволила групі польських комуністів у СРСР створити Союз польських патріотів, головою якого ще в січні, а значить, тоді неіснуючого осередку, призначили польську письменницю-комуністку В. Василевську, якій тоді ж було присвоєно звання полковника Червоної армії. Назва новоствореної організації була придумана самим Й. Сталіним. Вона камуфлювала політичний характер СПП, у якому головну роль відігравали комуністи, а його програма розроблялася згідно з позицією Кремля в польському питанні, зокрема створення формально з ініціативи Союзу польського війська, озброєного радянським озброєнням, сформованим на взірць частин ЧА, яке б воювало з гітлерівцями на Східному фронті, а в разі потреби могло стати організуючим центром для укомплектування дружньої Москві місцевої польської адміністрації [11, 409; 33, 47]. Свідченням орієнтації СПП на Москву, згода з позицією останньої в питанні кордонів було його гасло, висунуте в декларації від 16 червня 1943 р.: «За Польщу, міцну не захопленням чужих земель, а дружніми відносинами з усіма нашими союзниками» [цит. за: 3, 71–72].

Польське питання, а під ним Лондон і Вашингтон тоді розуміли насамперед проблему визначення кордонів, що утворилися після «визвольного походу» Червоної армії на західноукраїнські землі у вересні 1939 р., зайняло важливе місце на Тегеранській конференції керівників трьох союзних держав. Як впливало з виступу У. Черчилля в Палаті громад 22 лютого 1944 р., він особисто поставив перед Й. Сталіним в іранській столиці «питання про майбутнє Польщі. Я сказав, що для виконання нашої гарантії, даної Польщі, Великобританія оголосила війну нацистській Німеччині, що наша рішучість не ослабла навіть у той період, коли ми були цілковито одні, і що доля польської нації посідає перше місце в політичному мисленні уряду Його Величності і британського парламенту» [28, 17].

Запропонувавши переглянути польські кордони за рахунок Німеччини, з чим погодилися Й. Сталін і Ф. Рузвельт, керівник британської делегації заявив: «Особисто я вважаю, що Польща може пересунутись на захід, подібно солдатам, по команді «два кроки вліво». Якщо Польща при цьому наступить де-небудь на ногу Німеччині, то нічого не вдієш, але міцна Польща необхідна. Польща є інструментом, необхідним для європейського оркестру» [29, 204].

30 листопада 1943 р. У. Черчилль продемонстрував Й. Сталіну за допомогою трьох сірників свою ідею переміщення Польщі на захід, що задовольнило останнього. Наступного дня він так прокоментував свої дії: «Я хочу нагадати наведений мною приклад про три сірники, один з яких представляє Німеччину, другий Польщу і третій – Радянський Союз. Усі три сірники повинні бути пересунуті на

захід, аби розв'язати одне з головних завдань, що стоять перед союзниками – забезпечення західних кордонів Радянського Союзу» [24, 92].

Питання українського відтинку радянсько-польського кордону розглядалося на останньому пленарному засіданні Тегеранської конференції 1 грудня 1943 р. «Мова йде про те, – заявив Й. Сталін, – що українські землі повинні відійти до України, а білоруські – до Білорусії, тобто між нами і Польщею повинен існувати кордон 1939 року, встановлений радянською Конституцією. Радянський уряд стоїть на точці зору цього кордону і вважає його правильним» [24, 93].

Як згадував перекладач радянської делегації В. Бережков, В. Молотов пояснив: зазвичай цей кордон називають лінією Керзона. Однак йому заперечив Е. Іден, заявивши, що в останню були внесені істотні зміни. «Тут Черчилль вийняв карту, на якій, як він сказав, нанесена лінія Керзона і лінія 1939 р. Тут же була вказана лінія Одера. Іден, водючи пальцем по карті, взявся пояснювати, що південна частина лінії Керзона не була точно визначена, і додав, що, як передбачалося, лінія Керзона повинна була проходити східніше Львова. Сталін зауважив, що лінія на карті Черчилля нанесена неправильно. Львів повинен залишитися в межах Радянського Союзу. Сталін додав, що Молотов володіє точною картою з лінією Керзона і з її детальним описом» [1, 284].

Тим часом В. Молотову принесли карту старої лінії Керзона з територіальними позначками, вказаними в ноті, надісланій 12 липня 1920 р. тогочасним міністром закордонних справ Великобританії. В. Молотов також зачитав текст радіограми, підписаної лордом Керзоном. У ньому зазначалося, що «лінія кордону проходить приблизно так: Гродно–Ялівка–Немирів–Брест–Литовський–Дорогуск–Устилуг, східніше Грубешова, через Крилів і далі західніше Рави-Руської, східніше Перемишля до Карпат». Справа в тому, що, маючи інформацію від своєї розвідки про плани англійської сторони на конференції піддати сумніву правомірність згаданого кордону, радянська делегація заздалегідь була готовою до їхнього демаршу [16, 446]. Англійська сторона на це не могла нічого заперечити.

Звертаючись до Й. Сталіна, У. Черчилль сказав: «Очевидно, учасники конференції не мають істотних розходжень з приводу західних кордонів Радянського Союзу, включаючи і проблему Львова...» [2, 104]. Більше того, він заявив, що «йому подобається ця карта і він скаже полякам, що якщо вони не приймуть запропонованого кордону, то будуть дурнями. Він нагадає їм, що якби не Червона армія, то вони були б цілковито знищені. Він скаже їм, що їм надається чудове місце для життя – понад 500 км в кожен бік від середини країни» [цит. за: 27, 544].

На заключному засіданні конференції британський прем'єр-міністр озвучив свою пропозицію з польського питання: «У принципі було прийнято, що вогнище польської держави і народу повинно бути розміщене між так званою лінією Керзона і лінією річки Одер, з включенням до складу Польщі Східної Пруссії й Опельнської провінції. Але остаточне проведення кордону вимагає ретельного вивчення і можливого розселення населення в деяких пунктах» [24, 96].

Стосовно позиції Ф. Рузвельта на конференції, то у приватній розмові з Й. Сталіним він просив врахувати ту обставину, що в США проживає від шести до семи мільйонів громадян польського походження, а наступного року відбуватимуться президентські вибори і він, не виключено, претендуватиме на переобрання. І цей електорат, на його думку, не простить йому, якщо він підтримає лінію Керзона. Тому обставини виборчої боротьби не дозволяють йому відкрито висловлюватися з питання про кордони. Але він, мовляв, може зізнатися по секрету, що згоден з тим, аби довоєнні польські східні кордони були відсунуті на захід, а західні переміщені аж до Одера, тобто, щоб СРСР зберіг за собою території, захоплені ним у вересні 1939 р. «У цілому я, – заявив президент, – за лінію Керзона» [32, 594–596; 35, 164–165].

Радянський лідер відповів, що розуміє проблему Ф. Рузвельта. Як зауважив Л. Різ, тепер Й. Сталін знав, що нарешті отримав території, які добивався від самого початку цього вимушеного союзу з західними країнами. Ще рік тому Вашингтон з обуренням відкидав будь-яку пропозицію про намір СРСР зберегти у своєму складі західноукраїнські землі, а зараз господар Білого дому «віддавав їх без жодного звуку». Ф. Рузвельт, очевидно, відчував, що потрібно врівноважити справу прийдешніх кордонів Польщі іншими важливими питаннями, з яких він уже досяг порозуміння з кремлівським очільником. Зрештою, він, як і У. Черчилль, не уявляв, що могли США і Великобританія зробити на практиці, аби повернути ці землі полякам? [19, 230].

Підтвердженням останнього є пояснення президентом свого ставлення до територіальних претензій лондонських поляків: «Я сказав: ви що, думаєте, вони (росіяни. – В. Т.) зупиняться, аби

зробити приємне вам чи нам у цьому питанні? Ви що, очікуєте, що Великобританія і ми оголосимо війну «дяді Джо», якщо вони перетнуть ваш старий кордон? Навіть, якщо би ми хотіли цього, Росія могла би виставити армію вдвічі більшу наших об'єднаних сил, у нас просто не було би шансів втрутитися в цю ситуацію. Що ще важливіше, я не впевнений, що чесний плебісцит, якщо він тут можливий, показав би, що ці східні провінції не забажають повернутися до Росії. Так, я дійсно вважаю, що кордон 1941 р. є таким же справедливим як і будь-які інші» [цит. за: 26, 760].

У 1944 р. боротьба навколо проблеми кордонів розгорілася по-новому. Це пояснювалося, зокрема, незгодою польського уряду, який тепер за посередництвом Великобританії та США вів переговори з СРСР, на встановлення східного кордону по лінії Керзона. До того ж, як впливає з листування У. Черчилля зі Й. Сталіним, британець переглянув своє ставлення до останньої, що призвело до різкого загострення його стосунків з господарем Кремля. «Зусилля Радянського Союзу у справі відстоювання лінії Керзона Ви в одному з послань кваліфікуєте як політику сили, – писав радянський очільник 23 березня. – Це означає, що лінію Керзона ви намагаетесь кваліфікувати як неправомірну, а боротьбу за неї як несправедливу... Не можу не нагадати, що у Тегерані Ви, Президент і я домовилися про правомірність лінії Керзона. Позицію Радянського уряду в цьому питанні Ви вважали тоді цілком правильною, а представників емігрантського польського уряду Ви називали божевільними, якщо вони відмовляться прийняти лінію Керзона. Тепер же Ви відстоюєте дещо прямо протилежне» [17, 214].

Численні факти свідчать, що в зазначений період польська проблема стала предметом жорсткого і задалегідь безрезультатного обговорення лідерів «Великої трійки». Ставало дедалі очевидніше, що радянська сторона на жодні серйозні поступки в питанні кордонів не піде [9, 377–382; 12, 72–136; 15, 228–306; 19, 267–309; 25, 829–839; 35, 178–268]. Більше того, після утворення наркомату закордонних справ УРСР і заяви голови її уряду М. Хрущова з трибуни Верховної Ради республіки 1 березня 1944 р. про те, що «український народ добиватиметься включення до складу Української Радянської держави одвічних земель, якими є Холмщина, Грубешів, Замостя, Томашів, Ярослав» [18], кремлівське керівництво вдалося до певного шантажу своїх західних союзників. Наприклад, вже 19 березня В. Молотов зауважив у розмові з американським послом у Москві А. Гарріманом: «...наші українці і білоруси критикують нас за лінію Керзона, вказуючи на те, що західніше цієї лінії є чисто українські і білоруські райони, з передачею котрих Польщі вони не можуть погодитися» [21, 60].

Гостра дискусія навколо українського відтинку радянсько-польського кордону точилася на московських переговорах у жовтні 1944 р. На них були представлені СРСР, Великобританія, США, еміграційний уряд, а також Польський комітет національного визволення, який, за задумом Кремля, мав стати зародком майбутнього комуністичного уряду в Польщі і керівник якого Е. Осубка-Моравський ще 26 липня того року підписав з радянською стороною таємну угоду про встановлення у майбутньому державного кордону між СРСР і Польщею по лінії Керзона з деякими відступами від неї на користь поляків [7, 156]. Присутній тут У. Черчилль визнав «сильну позицію росіян в справі лінії Керзона» [34, 599]. Американський представник А. Гарріман схилився до подібної позиції, але окрім Львівщини, яку пропонував включити до складу повоєнної Польщі. І лише «лондонські поляки» наполягали на реставрації кордону згідно з Ризьким договором 1921 р., що викликало щораз більше роздратування британського лідера, який тут лобював їхні інтереси. «Польща одержала гарантії трьох держав, – переконував він. – У будь-якому випадку ви нічого не втрачаєте, оскільки росіяни однаково вже там». А на твердження С. Миколайчика: «Ми втрачаємо все», різко відповів: «Болота Прип'яті і п'ять мільйонів осіб. Українці не належать до вашого народу. Рятуйте свій народ і надайте нам можливість для ефективних дій» [8, 258–259; 12, 126; 30, 419]. Згодом У. Черчилль заявив С. Миколайчику: «Якби в січні 1944 року ви погодилися на лінію Керзона, ми б зараз не мали проблем з утворенням Люблінського уряду» [5, 417].

Незважаючи на британський тиск, еміграційний уряд на початку листопада 1944 р. відмовився прийняти умови, запропоновані на московських переговорах, прирікши себе таким рішенням на роль статиста не лише у розв'язанні проблеми кордону, але й свого політичного майбутнього. Як слушно зауважив відомий український історик С. Кульчицький, причини неприйняття поляками лінії Керзона лежали на поверхні: втрачалася половина міжвоєнної території Польщі. «У Тегерані Рузвельт не дозволив собі підтримати формулу Черчилля, хоч погоджувався з нею і розумів, що тільки з її допомогою можна розрубити сформований століттями польської історії гордієв вузол... він боявся втратити

голоси мільйонів американців польського походження. Представники еміграційного уряду в Лондоні так само боялися поставити хрест на своїй політичній кар'єрі і не піддавалися зовнішньому тиску. Люблінські поляки були більш піддатливі, тому що залежали не від виборців, а від окупаційної влади» [14, 135].

Серйозну дискусію викликало питання про кордони Польщі на Кримській конференції «Великої трійки». У підсумку було прийнято рішення, що, зокрема, її східний кордон «повинен проходити вздовж лінії Керзона з відступами від неї в деяких районах від п'яти до восьми кілометрів на користь Польщі» [20, 251]. Де-юре лінія післявоєнного радянсько-польського кордону була встановлена між-державним договором від 16 серпня 1945 р., підписаним у Кремлі В. Молотовим і Е. Осубкою-Моравським. Згідно з ним, кордон між двома країнами встановлювався вздовж лінії Керзона з відступами від неї, обумовленими кримськими домовленостями. Притому на українському відтинку сусідній державі було передано додатково до річок Буг і Солокія на північ від Рави Руської територію глибиною до 30 км. Внаслідок такого розмежування на польському боці залишилися Підляшшя, Холмщина, Посяння і Лемківщина [25, 842].

Таким чином, реалізуючи далекосяжні геополітичні плани, учасники «Великої трійки» своєю політикою доконтинентальних фактів стосовно проблеми кордонів заклали фундамент остаточного розв'язання питання проходження кордону між Україною і Польщею по лінії Керзона, спираючись при цьому на історичний прецедент – лінію, запропоновану країнами Антанти у 1919 р. для визначення кордонів країн, що постали на руїнах імперії у Східній Європі.

Список використаних джерел та літератури

1. Бережков В. Страницы дипломатической истории / В. Бережков. – М. : Междунар. отношения, 1982. – 504 с.
2. Бережков В. Тегеран, 1943. На конференции «Большой тройки» и в кулуарах / В. Бережков. – М. : Изд-во Агентства печати «Новости», 1968. – 128 с.
3. Валихновский Т. У истоков борьбы с реакционным подпольем в Польше. 1944–1948 / Т. Валихновский. – Киев : Политиздат Украины, 1984. – 309 с.
4. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: Документы и материалы. – М. : ОГИЗ, 1946. – Т. 1 : 22 июня 1941 г. – 31 декабря 1943 г. – 803 с.
5. Восточная Европа в документах российских архивов. 1944–1953 гг. – Москва ; Новосибирск : Сибирский хронограф, 1997. – Т. 1 : 1944–1948. – 969 с.
6. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М. : Наука, 1973. – Т. 7 : 1939–1943 гг. – 509 с.
7. Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М. : Наука, 1974. – Т. 8 : январь 1944 – декабрь 1945 г. – 679 с.
8. Жуков Ю. Сталин: тайны власти / Ю. Жуков. – М. : ВАГРИУС, 2005. – 720 с.
9. Иванов Р. Сталин и союзники: 1941–1945 гг. / Р. Иванов. – Смоленск : Русич, 2000. – 592 с.
10. Катынь. Пленники необъявленной войны: Документы и материалы. – М. : МФ «Демократия», 1999. – 608 с.
11. Климов Ю. Польські військові формування на території СРСР у період німецько-радянської війни / Ю. Климов // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»: історичні науки. – Острог : НУОА, 2004. – Вип. 4. – С. 402–415.
12. Козловський І. Встановлення українсько-польського кордону. 1941–1951 рр. / І. Козловський. – Львів : Каменяр, 1998. – 222 с.
13. Козловський І. Проблема кордону між Україною і Польщею у радянській політиці 1944 р. / І. Козловський, В. Трофимович // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. : Міжнародні відносини. – Львів : ЛНУ, 1999. – С. 70–77.
14. Кульчицький С. Коли і як відбулося воз'єднання Західної України з УРСР / С. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 2009. – № 5. – С. 121–139.
15. Макарчук В. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939–1945 рр). Історико-правове дослідження / В. Макарчук. – К. : Атіка, 2007. – 368 с.
16. Очерки истории российской внешней разведки : в 6 т. – М. : Междунар. отношения, 1999. – Т. 4 : 1941–1945 годы. – 696 с.
17. Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. – М. : Гос. изд-во полит. лит., 1957. – Т. 1 – 406 с.
18. Радянська Україна. – 1944. – 2 берез.
19. Різ Л. Друга світова війна за зачиненими дверима. Сталін, нацисти, Захід / Л. Різ. – К. : Темпора, 2010. – 444 с.

20. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг. : сб. док. – М. : Политиздат, 1984. – Т. 4 : Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (4–11 февраля 1945 г.). – 302 с.
21. Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941–1945 : Документы и материалы : в 2-х т. – М.: Политиздат, 1983. – Т. 2 : 1944–1945. – 575 с.
22. Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941–1945 : Документы и материалы : в 2 т. – М. : Политиздат, 1983. – Т. 1 : 1941–1943. – 542 с.
23. СССР и германский вопрос. 1941–1949 : Документы из Архива внешней политики РФ. – М. : Междунар. отношения, 1996. – Т. 1. – 784 с.
24. Тегеран. Ялта. Потсдам: Сборник документов. – Изд. 3-е. – М. : Междунар. отношения, 1971. – 416 с.
25. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. – К. : Парламент. вид-во, 2007. – 1028 с.
26. Уткин А. Вторая мировая война / А. Уткин. – М. : ЭКСМО, 2003. – 960 с.
27. Уткин А. Черчилль: победитель двух войн / А. Уткин. – Смоленск : Русич, 1999. – 656 с.
28. Черчилль У. Вперед, к победе! Речь премьер-министра Великобритании Уинстона Черчилля в Палате общин 22 февраля 1944 г. / У. Черчилль. – М. : Отдел печати Великобританского посольства, 1944. – 20 с.
29. Черчилль У. Вторая мировая война : сокр. пер. с англ. / У. Черчилль. – Кн. третья. Т. 5–6. – М. : Воениздат, 1991. – 671 с.
30. Dokuments on Polish Soviet relations. 1939–1945. – London ; Melbourne ; Toronto : General Sikorski historical institute, 1961. – Vol. 1: 1939–1945. – 625 p.
31. Eden A. Pamiętniki. 1938–1945 / A. Eden. – Warszawa : IWPAK, 1972. – 447 s.
32. Foreign Relations of the United States. Diplomak Papers The Conferences at Cairo and Teheran. 1943. – Washington : United States Government Printing office, 1961. – 932 p.
33. Kaspath-Pawłowski E. Wojsko Polskie na wschodzie 1943–1945/ E. Kaspath-Pawłowski. – Pruszkow, 1993. – 337 s.
34. Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej : zbiór dokumentów. – Warszawa : PISM, 1965. – 837 s.
35. Pastusiak L. Roosevelt a sprawa polska / L. Pastusiak. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1980. – 441 s.
36. Układ Sikorski – Majski: Wybór dokumentów. – Warszawa : PIW, 1990. – 279 s.

Юрій Сорока

Утвердження радянсько-польського кордону в повоєнні роки та його наслідки для українського й польського населення

Розглядаються питання встановлення українсько-польського кордону у повоєнний період.

Ключеві слова: СРСР, Україна, Польща, кордон, переселення.

Сорока Юрій. Утверждение советско-польской границы в послевоенные годы и его последствия для украинского и польского населения. Рассматриваются вопросы установлений украинско-польской границы в послевоенный период.

Ключевые слова: СССР, Украина, Польша, граница, переселение.

Soroka Yuriy. Assertion Soviet-Polish to Border in Post-War Years and His Consequences for Ukrainian and Polish Population. The studied questions of the establishment of Ukrainian-Polish border in post-war period.

Key words: Ukraine, Poland, border, migration.

Проблема встановлення українсько-польського кордону в перші повоєнні роки ще недостатньо розкрита й у вітчизняній, і в зарубіжній історіографіях. За винятком наукової розвідки І. Козловського [3], територіальні питання кордонів СРСР та Польщі й досі залишаються поза увагою дослідників.

Зазнавши катастрофічних втрат в роки Другої світової війни, у період так званого взаємного обміну українського і польського населення 1944–1946 рр., депортації українців зі споконвічних своїх земель у західні і північні райони Польщі, українці опинилися перед небезпекою нових переселень у зв'язку із зміною та уточненням радянсько-польського кордону. У квітні 1947 р. керівництва